

УДК 37.033:39(161.3)

І. М. Шыманская

Выкладчык кафедры біялогіі і хіміі,

УА «Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна», г. Мазыр, Рэспубліка Беларусь

**ТЭАРЭТЫЧНЫЯ АСНОВЫ ДАСЛЕДАВАННЯ ІДЭЙ ЭТНАКАЛАГІЧНАГА
ВЫХАВАННЯ НАРОДНАЙ ПЕДАГОГІКІ БЕЛАРУСАЎ**

У артыкуле разглядаюцца і аналізуюцца тэарэтычныя асновы ажыццяўлення гісторыка-педагагічнага даследавання ідэй этнакалагічнага выхавання ў народнай педагогіцы беларусаў. Удакладняюцца з пазіцыі этнапедагагічнага падыходу вызначэння паняццяў тэрміналагічнага апарата даследавання: экалагічнае выхаванне, этнакалагічнае выхаванне, ідэя этнакалагічнага выхавання, этнакалагічная педагогіка.

Ключавыя словы: народная педагогіка, экалагічнае выхаванне, этнакалагічнае выхаванне, ідэя этнакалагічнага выхавання, этнакалагічная педагогіка.

Уводзіны

На сучасным этапе ў якасці прыярытэтнай устаноўкі рэфармавання сістэмы адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь абазначана стратэгія этнакультурнай накіраванасці і тое, у якой меры яе мэты, задачы, змест, тэхналогіі выхавання арыентаваны на развіццё і сацыялізацыю грамадства. У сувязі з гэтым узрасла цікавасць даследчыкаў да вывучэння этнапедагагічнай, этнакультурнай і этнакалагічнай спадчыны беларускага народа.

Адным з актуальных напрамкаў у дадзеным кантэксце з'яўляецца даследаванне і асэнсаванне ідэй этнакалагічнага выхавання ў народнай педагогіцы беларусаў, якія фіксуюць вечныя каштоўнасці і шматвяковы вопыт беражлівых, разумных адносін продкаў да роднай зямлі і навакольнага прыроднага асяроддзя. Этнакалагічнае выхаванне адносіцца да ліку складаных грамадска-навуковых з'яў, і яго ідэі патрабуюць комплекснага, міждысцыплінарнага аналізу. Гэта, у сваю чаргу, прадугледжвае вывучэнне тэарэтычных асноў да ажыццяўлення гісторыка-педагагічных даследаванняў.

Мэтай дадзенага артыкула з'яўляецца вызначэнне і абгрунтаванне тэарэтычных асноў даследавання ідэй этнакалагічнага выхавання ў народнай педагогіцы беларусаў.

Метады і метадалогія даследавання

Метадалагічную аснову даследавання склалі сістэмы, культуралагічны і этнапедагагічны падыходы, выкарыстанне якіх дазваляе прадставіць фарміраванне ідэй этнакалагічнага выхавання як культурна-гістарычны феномен.

У працы выкарыстоўваліся наступныя метады даследавання: крыніцазнаўчы аналіз, параўнальна-супастаўляльны і гісторыка-педагагічны аналіз, метада аналогіі, тэарэтычнае абагульненне і сістэматызацыя атрыманых вынікаў.

Вынікі даследавання і іх абмеркаванне

Як адзін з элементаў традыцыйнай педагагічнай культуры ідэй этнакалагічнага выхавання ў народнай педагогіцы беларусаў фарміруюцца і функцыянуюць пад уплывам мноства ўзаемадзеючых і ўзаемаабумоўленых аб'ектыўных і суб'ектыўных фактараў. Паводле іх шматаспектнасці ідэй этнакалагічнага выхавання могуць даследавацца ў рамках розных навук, а з прычыны іх значнасці і пераемнасці, у народнай педагогіцы яны па праве займаюць прыярытэтнае месца.

У цэлым тэарэтычнай асновай даследавання з'явіліся наступныя вучэнні, тэорыі і навуковыя падыходы:

– вучэнне аб універсальнай прыродзе чалавека як увасабленні адзінства біялагічнай прыроды і сацыяльнай сутнасці (У. І. Вярнадскі, Л. М. Гумілёў, Н. Ф. Рэймерс, П. Тэйяр дэ Шардэн, Р. Штэйнер, А. У. Яблакаў);

– палажэнні аб узаемадзеянні этнасу і прыроды (Г. Д. Гачоў, Э. В. Гірусаў, Л. М. Гумілёў, У. Г. Крысько і інш.);

– ідэя аб адзінстве прыродазгоднасці і культураадпаведнасці выхавання (Я. А. Каменскі, Ж.-Ж. Русо, А. Дыстэрвег, В. А. Сухамлінскі, К. Д. Ушыньскі);

– ажыццяўленне экалагічнага падыходу ў педагогіцы і псіхалогіі (Д. Ж. Цабсан, С. Д. Дзяраба, А. Н. Захлебны, І. Д. Звераў, А. І. Кочатаў, Д. М. Малаеў, Н. М. Мамедаў, Э. І. Монасзон, С. Л. Салавейчык, У. Е. Сакалоў, І. Т. Суравегіна, М. А. Якунчаў, У. А. Ясвін);

– этнапедагагізацыя і этнаэкалагізацыя выхаваўчага асяроддзя, якія атрымалі адлюстраванне ў працах вучоных (М. С. Багаў, Н. Ш. Блягоз, Г. М. Волкаў, У. А. Данілаў, Ш. І. Джанзакава, Н. С. Іванова, К. Б. Сямёнаў, Х. А. Хусайнаў, С. Н. Чарабкіна, М. А. Якунчаў і інш.);

– агульныя праблемы этнапедагагікі (Х. Х. Батчаева, А. В. Васільеў, Г. М. Волкаў, А. А. Грыгор'ева, В. М. Іваноў, А. І. Мусурманаў, Г. В. Палаткіна, Т. М. Пятрова, А. П. Арлова, В. С. Болбас, А. Э. Крываносава, І. С. Сычова, А. Л. Міхайлава, С. В. Снапкоўская).

Аднак вызначыць змест даследчага поля педагогікі ў вывучэнні ідэй этнаэкалагічнага выхавання вельмі цяжка з-за дэфінітыўнай невыразнасці як самога разглядаемага паняцця, так і паняцця народнай педагогікі, у рамках якой адбываецца іх фарміраванне, а таксама шматлікіх іншых ключавых паняццяў, неабходных для асэнсавання таго ці іншага ракурсу дадзенага феномена.

Частка даследчых вынікаў, адлюстраваных у папярэднім артыкуле, якія раскрываюць сутнасць зместу паняцця «этнаэкалагічнага выхавання», мае значэнне для атрыманых новых дадзеных [1, с. 62]. Этнаэкалогія, якая ўзнікла ў выніку інтэрпрэтацый этнаэкалагічных ідэй, становіцца асобнай навуковай галіной у канцы XX стагоддзя. У гэтым працэсе прымалі ўдзел такія савецкія навукоўцы, як В. А. Аляксеў, С. А. Аруцонаў, Ю. В. Брамлей, В. І. Казлоў, І. І. Крупнік, Н. М. Чабаксараў і інш. [1, с. 62].

Этнаэкалагічныя напрамкі ў беларускай навуцы сталі ўтварацца ў галіне этнаграфіі ў другой палове мінулага стагоддзя. Спецыфіку фарміравання асяроддзя пражывання чалавека ў адзінстве з прыродным асяроддзем і архітэктурнымі формамі знаходзім у даследаваннях этнографа і гісторыка А. І. Лакоткі [2]. У. С. Цітоў у сваіх працах уздымаў праблему ўплыву мясцовых экалагічных умоў асяроддзя пражывання на гаспадарчыя заняткі, арганізацыю жылога асяроддзя, народнае адзенне, ежу [3]. Л. І. Мінько разглядаў народныя прыметы, якія прадказваюць надвор'е і будучы ўраджай [4]. Варта звярнуць увагу на працы сучаснага этнографа і гісторыка У. А. Лобача, які раскрывае міфалагічныя і рытуальныя аспекты беларускай народнай культуры, у прыватнасці, элементы прыроднай прасторы, народную медыцыну [5]. У шматлікіх працах К. А. Шумскага паслядоўна раскрываюцца этнаэкалагічныя падыходы, даследуюцца традыцыйныя экалагічныя веды беларусаў у гістарычным і этнаграфічным аспектах [6].

У філасофскай літаратуры ўзаемадзеянне чалавека і прыроды разглядалася ў даследаваннях наступных расійскіх навукоўцаў: М. А. Бярдзьева, У. І. Вярнадскага, У. У. Дакучаева, Л. І. Мечнікава, І. У. Фёдарова, П. А. Фларэнскага і інш. Сярод беларускіх навукоўцаў-філосафаў экалагічна праблематыка ўзнікае ў працах П. А. Вадап'янавай, Н. Е. Захарава. Нельга не адзначыць шматтомную працу «Анталогія экалагічнай думкі», апублікаваную аўтарскім калектывам пад кіраўніцтвам прафесара А. І. Зелянкава. У першай частцы выдання сучасныя навукоўцы (У. У. Анохін, А. П. Жданоўскі, М. А. Мажэйка, А. А. Пяшкоў і інш.) усебакова разгледзелі гістарычную эвалюцыю экасявядомасці беларускага, украінскага і рускага народаў у характэрных для іх культурных формах: рэлігійна-філасофскай, прыродазнаўчанавуковай і мастацкай [7].

Слушнымі ўяўляюцца меркаванні сучасных беларускіх даследчыкаў аб уплыве этнаэкалагічных ідэй на развіццё нацыянальнай адукацыі. Актуальнасць набывае «экалагічнасць адукацыі, якая выступае ў якасці ідэі, асноўнай нарматыўнай умовы, і, нарэшце, метапрынцыпу, што акумуляе і інтэгруе як метаэкалагічныя, так і філасофскія аспекты развіцця адукацыйнай сістэмы» [8, с. 17].

Тэрмін «этнаэкалогія» ўпершыню быў выкарыстаны рускім этнографам В. І. Казловым у 1983 годзе. Даследчык разумеў яго як навуковую дысцыпліну, якая ўзнікла на стыку этнаграфіі і экалогіі чалавека. У якасці асноўнага, базавага паняцця этнічнай экалогіі вучоны разглядаў «жыццезабеспячэнне», якое з'яўляецца вынікам адаптацыі [9, с. 93], структуру дадзенага тэрміна вызначыў, кіруючыся структурай чалавечых патрэб [10, с. 16].

Істотную ролю ў развіцці этнаэкалогіі адыгралі работы І. І. Крупніка. Навуковец першым увёў тэрмін «этнаэкасістэма», пад якім разумеў «асаблівы кірунак этнаграфіі, што вывучае формы ўзаемаадносін этнічных супольнасцяў з навакольным асяроддзем, звязаныя з засваеннем гэтага асяроддзя, – як матэрыяльным, так і духоўным – і выкарыстаннем яго рэсурсаў» [11, с. 13]. Ён лічыў, што менавіта вывучэнне «народнай экалогіі» (ethnocoology) з'яўляецца адным з даследчых напрамкаў этнаграфіі, нараўне з вывучэннем гаспадаркі, жыццезабеспячэння і спосабаў выкарыстання прыродных рэсурсаў [11, с. 14].

Пасля пытаннямі этнічнай экалогіі займаліся расійскія (У. І. Казлоў, Н. Н. Аляксееў, А. Н. Ямскоў, Т. М. Красоўская, Ю. І. Дробышаў і інш.) і беларускія (А. І. Зелянкоў, У. У. Анохін, М. А. Мажэйка, А. П. Жданоўскі, К. А. Шумскі і інш.) вучоныя, якія разглядалі праблемы этнаэкалогіі ў двух кірунках. Прыярытэтны напрамак даследаванняў першага – вывучэнне рацыянальнага прыродакарыстання, стварэння і функцыянавання этнаэкасістэм, традыцыйнай гаспадаркі і матэрыяльнай культуры ў цэлым. У гэтым выпадку «этнаэкалогія разглядаецца як адзін з напрамкаў прыродакарыстання, заснаваны на традыцыях этнасаў, ці традыцыйнае прыродакарыстанне» [12, с. 182]. Другі напрамак прысвечаны вывучэнню нематэрыяльных з’яў культуры: фальклору, рэлігійных уяўленняў, этнаэкалагічных ведаў, светапоглядаў, стэрэатыпаў паводзін і г. д. [13, с. 9]. Варта адзначыць, што прадстаўленыя кампаненты этнаэкалогіі выступаюць у якасці найважнейшага аспекту сутнасна-змястоўнай асновы этнаэкалагічнага выхавання [1, с. 63].

Сучасныя даследчыкі, В. С. Болбас і Г. С. Тарасенка, да важнейшых задач этнаэкалогіі адносяць «вывучэнне каштоўнасных арыентацый і ўзаемаадносін этнічнай супольнасці з прыродным асяроддзем, характару і спосабаў адаптацыі, асваення і выкарыстання гэтага асяроддзя, даследаванне адпаведных аўтэнтчных уяўленняў, ведаў, якія дэтэрмінуюць фарміраванне матэрыяльнай і духоўнай культуры» [14, с. 56]. Адпаведна, этнаэкалагічныя даследаванні ў рамках этнічнай экалогіі ахопліваюць розныя аспекты ўзаемадзеяння гісторыка-культурных супольнасцяў з асяроддзем пасялення, народна-экалагічныя веды і вераванні, каштоўнасныя ўстаноўкі і іх ролю ў адаптацыі і прыродакарыстанні этнічных супольнасцяў [1, с. 63].

Прадмет этнічнай экалогіі – узаемаадносін і ўзаемасувязі ў сістэме «этнас – прырода» і некаторыя элементы яе класіфікацыйнага апарату – адаптацыі і этнаэкасістэмы – уяўляюць цікавасць для дадзенага даследавання. Пазначаны прадметна-паняцыйны інструментарый з’яўляецца сістэмаўтваральным зьяном у фарміраванні змястоўнага і прадметнага аспектаў этнаэкалагічнага выхавання [1, с. 63].

Непасрэдна да праблемы выкарыстання этнапедагагічнай спадчыны ў арганізацыі адпаведных адносін з навакольнай прыродай звярталіся класікі педагогікі Я. А. Каменскі, Л. М. Талстой, К. Д. Ушыньскі, В. А. Сухамлінскі і інш. У сваіх працах яны разглядалі выхаваўчы патэнцыял народных звычаяў і традыцый, акцэнтавалі ўвагу на іх ролі ў фарміраванні адказных адносін да асяроддзя пасялення. У працах замежных даследчыкаў (J. Barman, M. Battiste, J. Blaut, G. Cajete, L. Mattson, U. Singh, D. Smith) знаходзім асаблівасці і спосабы ўзаемаадносін этнасаў з прыродай, этнаэкалагічныя традыцыі, шляхі іх выкарыстання ў сучасных умовах. Экалагічная накіраванасць у кантэксце этнапедагагічнага ведання адзначаецца ў працах такіх сучасных аўтараў, як В. А. Афанасьеў, Н. Ш. Блягоз, Г. М. Волкаў, Т. М. Кандрацьева, Я. І. Ханбікаў, М. А. Якунчаў і інш.

У апошні час у Расійскай Федэрацыі падрыхтавана значная колькасць дысертацыйных даследаванняў, прысвечаных праблемам этнапедагагічнай экалагічнай адукацыі і эфектыўнасці выкарыстання сродкаў народнай педагогікі ў адукацыйным асяроддзі, станаўлення экалагічнай культуры на аснове нацыянальных традыцый: Ш. І. Джанзакава (1998), Н. М. Іванова (1998), С. І. Мургаева (2000), Ю. Ф. Вінаградцаў (2000), А. В. Хажын (2000), С. М. Чарабкіна (2000), Н. Н. Лебедзева (2003), Л. В. Наранова (2004), Я. Р. Хатагава (2004), І. М. Гілемшын (2004), Н. Р. Астраханова (2004), Л. М. Шаўгенава (2004), Р. А. Лайпанаў (2005), З. К. Уздэнава (2005), М. А. Ліджыева (2005), З. А. Хусаінаў (2006), Т. М. Кандрац’ева (2006), А. П. Церахава, Р. І. Пазова (2009), М. Т. Мінгалеева (2015), Т. М. Бычкова (2017), Л. І. Джэгістаева (2022).

У Рэспубліцы Беларусь падобныя дысертацыйныя даследаванні не фіксуецца, але шэраг суіскальнікаў прысвяцілі свае дысертацыйныя працы пытанням арганізацыі экалагічнай адукацыі ў сучаснасці: Г. Н. Каропа (1992), І. А. Шарапава (1996), Н. У. Самерсава (1997), А. А. Пракоф’ева (1999), А. Р. Барысевіч (2000), У. К. Слабін (2000), Г. І. Нікіценка (2001), Е. В. Цярэшчанка (2002), Г. Н. Казаручук (2003), С. В. Чубара (2003), І. А. Мартысюк (2004), І. А. Старавойтава (2007), І. Ю. Аглобліна (2010), Е. Е. Кошман (2011), Н. С. Пракаповіч (2018).

Таксама сярод педагогічных айчынных даследаванняў варта звярнуць увагу на навуковыя працы вучонага-педагога Н. К. Катовіч, якая даследуе экалагічныя традыцыі гісторыка-культурнай спадчыны беларусаў [15]. Н. В. Самерсава разглядае экалагічныя асаблівасці вуснай народнай творчасці, вызначае ролю фальклору ў фарміраванні экалагічнай культуры дзяцей і падлеткаў [16]. Нельга не адзначыць працы даследчыкаў-этнапедагогаў В. С. Болбаса і І. С. Сычовай, якія вывучаюць рэгіянальныя аспекты экалагічнага выхавання ў народнай педагогіцы беларусаў [14].

Глыбей і шырэй асэнсавачь сутнасна-функцыянальныя і структурна-змястоўныя характарыстыкі этнаэкалагічных ідэй у педагогічным вымярэнні дапаможа дакладнае разуменне з гэтых

пазіцый такіх ключавых паняццяў, як «экалагічнае выхаванне» і «народная педагогіка». Менавіта яны ствараюць матрыцу прадмета даследавання.

Экалагічнае выхаванне мае розныя тлумачэнні ў педагогічнай навуцы. Паводле беларускай педагогічнай энцыклапедыі, гэта «мэтанакіраванае ўздзеянне на духоўнае развіццё асобы з мэтай фарміравання матываў беражлівых адносін да навакольнай прыроды ўвогуле і да жывой прыроды ў прыватнасці» [17, с. 256]. Такое разуменне экалагічнага выхавання мае вузкую інтэрпрэтацыю, з акцэнтам на матывацыйным аспекце, але без узгадвання паводніцкага кампанента асобы [1, с. 64].

Сучасны беларускі вучоны-педагог Н. К. Катовіч пад экалагічным выхаваннем разумее фарміраванне маральна-экалагічнай свядомасці, якая праяўляецца ў адпаведнай дзейнасці ў адносінах да прыроды [18, с. 102]. Пры гэтым даследчык карыстаецца спалучэннем катэгорый «экалагічная адукацыя і выхаванне».

Акадэмік Б. Т. Ліхачоў вызначае экалагічнае выхаванне як «сістэматычную педагогічную дзейнасць, накіраваную на развіццё экалагічнай адукаванасці і выхаванасці дзяцей; назапашванне экалагічных ведаў, фарміраванне ўменняў і навыкаў дзейнасці ў прыродзе, абуджэнне высокіх маральна-эстэтычных пачуццяў, набыццё высокамаральных якасцей і цвёрдай волі ў ажыццяўленні прыродаахоўнай работы» [19, с. 350].

Улічваючы разгледжанае, згаджаемся з тым, што сістэма экалагічнага выхавання ўключае як «жыццёскі» эмпірычны метады акаарыентацыі, так і навукова-тэарэтычную аснову (Н. К. Катовіч); выхаванне павінна садзейнічаць фарміраванню экалагічнай свядомасці, якая, у сваю чаргу, прыводзіць да развіцця экалагічнай культуры асобы (Б. Т. Ліхачоў) [1, с. 65]. Пры гэтым трэба ўсведамляць, што ў народнай педагогіцы экалагічная культура мае выразную выхаваўчую і светапоглядную накіраванасць, увасобленую ў ідэю цэласнасці свету прыроды з уключанасцю ў яго і чалавека. Больш за тое, як сцвярджаюць сучасныя даследчыкі, «любая этнічная культура экалагічная па сваёй сутнасці, па крыніцах фарміравання, якія вызначаюцца канкрэтным прыродна-ландшафтным асяроддзем. Гісторыя чалавецтва, па сутнасці, ёсць гісторыя яго адносін з прыродай. Агульнавядома, што не толькі этнічная культура, але і сам этнас знікае там, дзе гіне адпаведная экасістэма» [14, с. 56].

Абагульняючы акрэсленыя і іншыя падыходы, можна зрабіць выснову, што, з пазіцыі народнай педагогікі, **экалагічнае выхаванне** – гэта працэс фарміравання маральна-эстэтычных адносін да навакольнага асяроддзя, які накіраваны на ахову, рацыянальна-беражлівае выкарыстанне і памнажэнне прыродных рэсурсаў.

Для арганізацыі даследавання не менш важным з'яўляецца дакладнае ўяўленне аб народнай педагогіцы, у рамках якой экалагічнае выхаванне трансфармуецца ў этнаэкалагічнае. Паняцце «народная педагогіка» неадназначна трактуецца ў навуцы. Прычым яго сутнасць залежыць ад сэнсу, які ўкладваецца ў кожнае з двух утвараючых яго слоў – педагогіка і народ. Тэрмін «педагогіка» апырыўся задае кагнітыўна-ведавы падыход да разгляду феномену, таму некаторыя даследчыкі і разглядаюць народную педагогіку як цэласную сукупнасць ці нават сістэму адпаведных ідэй і поглядаў. Іншыя пад народнай педагогікай разумеюць сукупны выхаваўчы досвед, гэта значыць, практычную арганізацыю выхаваўчага працэсу. І трэцяя, якіх сёння абсалютная большасць, лічаць, што этнапедагогіка – гэта сукупнасць народна-выхаваўчых ідэй і практычнага досведу ў выхаванні дзяцей.

Паняцце «народ» таксама можа разглядацца па-рознаму: а) сукупнасць вялікай колькасці людзей (краіны, кантынента, усёй планеты); б) простыя людзі – базіс грамадства (вытворцы матэрыяльных даброт); в) пэўная этна-нацыянальная супольнасць (этнас, нацыя, народнасць). Трэці падыход да разумення народнай педагогікі якраз тлумачыць магчымасць яе атаясамлівання з паняццем «этнічная педагогіка» («этнапедагогіка»), што і падкрэслівае наяўнасць у ёй этнапедагогічных элементаў, у прыватнасці, этнаэкалагічных ідэй.

Падзяляючы пункт гледжання В. С. Болбаса, што «народная педагогіка – гэта цэласная сукупнасць эмпірычных ведаў, устойлівых поглядаў, характэрных ідэй народа аб выхаванні» [20, с. 4], мы ўводзім гэта вызначэнне ў паняцціна-тэрміналагічны апарат даследавання. Гэтак жа сама пад этнапедагогікай будзем разумець: «1) цэласную сукупнасць эмпірычных ведаў, устойлівых поглядаў, характэрных ідэй этнасу аб выхаванні (інакш: народная педагогіка пэўнай этнічнай супольнасці); 2) навуку, якая вывучае народную педагогіку і народнае выхаванне», а таксама асаблівасці выхавання, характэрныя для этнічнай супольнасці» [20, с. 7].

Зыходзячы з гэтых азначэнняў і падагульняючы вышэйсказанае аб сутнасці этнаэкалогіі, можна ўдакладніць паняцце этнаэкалагічных ідэй у традыцыйнай педагогічнай культуры. Лагічна заключыць, што **ідэя этнаэкалагічнага выхавання** – гэта эмпірычная цэласнасць пэўнай сукупнасці

народна-педагагічных поглядаў, паняццяў і ўяўленняў аб узаемаадносінах этнічнай супольнасці з прыродным асяроддзем з пазіцыяй яе захавання і ўзбагачэння.

Аналагічна дапоўнім і ўдакладнім паняцці «этнаэкалагічнае выхаванне» і «этнаэкалагічная педагогіка». **Этнаэкалагічнае выхаванне** – гэта спецыяльна арганізаваны працэс фарміравання асноў экалагічнай культуры асобы, які абапіраецца на сістэму народных ведаў аб прыродзе, на засваенне асаблівасцей узаемадзеяння этнічных супольнасцяў з натуральным асяроддзем пасялення, на авалоданне вопытам рацыянальна-прагматычных, маральна-эстэтычных і эмацыйна-валявых адносін да навакольнага свету, характэрных для прыродаахоўных паводзін прадстаўнікоў этнасу [1, с. 65]. **Этнаэкалагічная педагогіка** – гэта 1) цэласная сукупнасць эмпірычных ведаў, устойлівых поглядаў, характэрных ідэй этнасу аб экалагічным выхаванні; 2) навука, якая вывучае экалагічны аспект народнай педагогікі, а таксама асаблівасці экалагічнага выхавання, характэрныя для этнічнай супольнасці. Апора на такія вызначэнні ў адпаведнасці з вядучай навуковай пазіцыяй даследавання дазволіць канцэптуалізаваць жывую педагагічную рэальнасць у паняццях тэарэтычных ведаў.

Заклучэнне

Тэарэтычнымі асновамі даследавання ідэй этнаэкалагічнага выхавання ў народнай педагогіцы беларусаў з'яўляюцца працы па філасофіі і педагогіцы, у тым ліку філасофскія асновы педагогікі, этнапедагогікі і этнапедагагічных даследаванняў, працы па культуралогіі, экалогіі і экалагічным выхаванні, этнаграфіі і этнаэкалогіі. Кампанентамі тэарэтычнай базы выступаюць узаемазвязаныя канцэпцыі, тэорыі і ідэі, якія забяспечваюць канцэптуальную аснову для арганізацыі даследавання.

Разгледжаныя тэарэтычныя звесткі выступаюць у якасці арыенціраў, якія задаюць логіку разгляду і абгрунтаванню сутнасных характарыстык асноўных тэрмінаў, уключаных у паняцціна-тэрміналагічны апарат даследавання. У распрацаваны катэгарыяльны апарат даследавання ўведзены такія тэрміны, як «народная педагогіка», «этнапедагогіка», «этнаэкалагічнае выхаванне». Удакладнены з пазіцыяй этнапедагагічнага падыходу вызначэнні паняццяў «экалагічнае выхаванне», «ідэя этнаэкалагічнага выхавання», «этнаэкалагічная педагогіка».

У заключэнні варта адзначыць, што тэарэтычныя асновы гісторыка-педагагічнага даследавання ідэй этнаэкалагічнага выхавання народнай педагогікі беларусаў, з аднаго боку, дазваляюць улічваць пэўную сукупнасць сутнасных і каштоўнасца-сэнсавых арыентацый, а значыць, даюць магчымасць «бачыць» у цэлым праблему, якая вывучаецца, з другога боку, вызначаюць этнаэкалагічныя асновы арганізацыі традыцыйна-педагагічных працэсаў.

Артыкул падрыхтаваны ў рамках дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Распрацаваць навукова-метадычныя асновы падрыхтоўкі настаўнікаў да арганізацыі этнакультурнага навучання і выхавання ў сістэме бесперапыннай педагагічнай адукацыі Рэспублікі Беларусь» на 2021–2025 гады па дагаворы № ГБФ 2111/2021.

СПІС АСНОЎНЫХ КРЫНІЦ

1. Шыманская, І. М. Паняцціна-тэрміналагічны апарат этнаэкалагічнай педагогікі ў кантэксце гуманітарных ведаў / І. М. Шыманская // Адукацыя і выхаванне. – 2021. – № 9. – С. 61–66.
2. Локотко, А. И. Белорусское народное зодчество : Середина XIX–XX в. / А. И. Локотко. – Минск : Навука і тэхніка, 1991. – 287 с.
3. Цітоў, В. С. Народная спадчына: матэрыяльная культура ў лакальна-тыпалагічнай разнастайнасці / В. С. Цітоў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – 300 с.
4. Минько, Л. И. Суеверия и приметы / Л. И. Минько. – Минск : Наука и техника, 1975. – 192 с.
5. Лобач, У. А. Міф. Прастора. Чалавек: традыцыйны культурны ландшафт беларусаў у сяміятэчнай перспектыве / У. А. Лобач. – Мінск : Тэналогія, 2013. – 510 с.
6. Шумскі, К. А. Традыцыйныя экалагічныя веды беларусаў у XIX – пачатку XX ст. : манагр. / К. А. Шумскі. – Мінск : БДАТУ, 2011. – 192 с.
7. Антология экологической мысли : в 4 т. / редкол.: А. И. Зеленков (науч. ред.) [и др.]. – Минск : Харвест, 2003. – Т. 1 : Восточные славяне. – 656 с.
8. Болбас, Г. В. Экологичность образования: содержательно-сущностный аспект / Г. В. Болбас // Педагогические и экологические аспекты перехода к устойчивому развитию : сб. ст. участников Междунар. науч.-практ. конф., Арзамас, 25 нояб. – 3 дек. 2017 г. / Арзамасский фил. ННГУ, Нижегородская областная общественная организация «Компьютерный экологический центр», Инициативная проектная группа «Кессельберг»; науч. ред. Т. А. Кончина; отв. ред. С. В. Напалков. – Арзамас : Арзамасский фил. ННГУ, 2018. – С. 17–20.

9. Козлов, В. И. Этническая экология: становление дисциплины и история проблем / В. И. Козлов. – М. : Ин-т этнол. и антропол. РАН, 1994. – 230 с.
10. Козлов, В. И. Жизнеобеспечение этноса: содержание понятия и его экологические аспекты / В. И. Козлов // Этническая экология: теория и практика. – М. : Наука, 1991. – С. 14–43.
11. Крупник, И. И. Арктическая этноэкология / И. И. Крупник. – М. : Наука, 1989. – 272 с.
12. Намзалов, Б.-Ц. Б. Этноэкология и традиционное природопользование на рубеже веков: история вопроса и перспективы исследований / Б.-Ц. Б. Намзалов // Вестн. Бурят. гос. ун-та. – 2013. – № 14. – С. 179–184.
13. Этноэкологические аспекты духовной культуры / ред.: В. И. Козлов, А. Н. Ямсков, Н. И. Григулевич. – М. : ИЭР РАН, 2005. – 324 с.
14. Болбас, В. С. Этноэкологические основы педагогической мысли восточных славян на примере Беларуси и Украины / В. С. Болбас, Г. С. Тарасенко // Адукацыя і выхаванне. – 2018. – № 6. – С. 54–62.
15. Катович, Н. К. Воспитание средствами природы в народной педагогике белорусов / Н. К. Катович // Актуальные проблемы экологического образования и воспитания : сб. ст. – Минск : НИО, 1999. – С. 25–29.
16. Самерсова, Н. В. Экологическая культура личности: социокультурный аспект / Н. В. Самерсова. – Минск : Беларус. гос. ун-т культуры и искусств, 2011. – 284 с.
17. Белорусская педагогическая энциклопедия : в 2 т. / редкол.: Н. П. Баранова, А. И. Жук, А. С. Лаптёнок ; отв. ред. Г. И. Николаенко [и др.]. – Минск : Адукацыя і выхаванне, 2015. – Т. 1 : А–М. – 735 с.
18. Катовіч, Н. К. Экалагічнае выхаванне – адзін з напрамкаў здарэўлення экалагічнай абстаноўкі ў рэспубліцы / Н. К. Катовіч // Адукацыя і выхаванне. – 1995. – № 3. – С. 102–104.
19. Лихачев, Б. Т. Педагогика : курс лекций / Б. Т. Лихачев ; под общ. ред. В. А. Слостенина. – М. : ВЛАДОС, 2010. – 647 с.
20. Болбас, В. С. Этнопедагогика в контексте развития современной педагогической науки / В. С. Болбас // Непрерывное образование: XXI век. – 2023. – Вып. 3 (43). – doi: 10.15393/j5.art.2023.8646.

Паступіў у рэдакцыю 25.03.2024

E-mail: innamixsh09@gmail.com

I. M. Shimanskaya

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE STUDY OF THE IDEAS OF ETHNO-ECOLOGICAL EDUCATION IN THE FOLK PEDAGOGY OF THE BELARUSIANS

The article discusses and analyzes the theoretical foundations for the implementation of historical and pedagogical research of the ideas of ethno-ecological education in the folk pedagogy of Belarusians. From the standpoint of the ethnopedagogical approach, the definitions of the concepts of the terminological apparatus of the study have been clarified: environmental education, ethnoecological education, the idea of ethnoecological education, ethnoecological pedagogy.

Keywords: folk pedagogy, environmental education, ethnoecological education, the idea of ethnoecological education, ethnoecological pedagogy.